

היש יסוד משותף למחלוקות של רבי יהודה ורבי שמעון?

רבי יהודה בר אלעאי ורבי שמעון בר יוחאי, שני תלמידי רבי עקיבא, הם מגדולי התנאים בדור הרביעי. יותר משש מאות הלכות של רבי יהודה נמצאות במשנה, ובהרבה מהן חלוק עליו רבי שמעון.¹ להלן נעיין במחלוקות אחרות של רבי יהודה ורבי שמעון וננסה לבדוק אם יש יסוד משותף במחלוקות של שני תנאים אלו.

במסכת שבת אנו מוצאים את המעשה הבא: ...דיתבי ר' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון (בר יוחאי), ויתיב ר' יהודה בן גרים גבייהו. פתח ר' יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו (רומא). תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות. ר' יוסי שתק. נענה רשב"י ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן. תקנו שווקין - להושיב בהן זונות. מרחצאות - לערן בהן עצמן. גשרים - ליטול מהן מכס.

הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם למלכות. אמרו: יהודה שעלה - יתעלה. יוסי ששתק יגלה לציפורי. שמעון שגינה - ייהרג. אזל הוא ובריה וטשו בית מדרשא [הלכו הוא ובנו והתחבאו בבית המדרש. מכאן השתלשל הסיפור המפורסם על רשב"י ובנו שהתחבאו שלוש עשרה שנים במערה].²

דומה כי סיפור זה לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא; והשקפותיהם השונות של ר' יהודה ור' שמעון במילי דעלמא באות לידי ביטוי לא רק ביחסם לרומאים, אלא גם במחלוקות הלכתיות מובהקות. ר' יהודה בוחן את הדברים כפשוטם, בהווה, ועל כן הוא רואה במעשי הרומאים מעשים נאים;

1. מ' מרגלית, אנציקלופדיה לחכמי התלמוד, א, עמ' 397.

2. שבת לג, ע"ב.

כוונתו של הארם, והארם הרי אינו מתכוון לעשות חריץ, ולכן גם המעשה אינו מעשה האסור בשבת.

כך גם במחלוקתם בעניין "מלאכה שאינה צריכה לגופה". כלומר: אם אדם עושה מלאכה האסורה בשבת, אך אין הוא נזקק לעצם המעשה, אלא לתוצאה צרדית היוצאת מן המעשה, למשל, הקורע בגדים בחמתו, ועל ידי כך מתייבשת דעתו - ר"י מחייב את הקורע משום אב מלאכה, ואילו ר"ש פוטר. או מי שצד נחש בשבת, אך אינו צריך את גוף הצידה, כלומר הוא איננו צריך את הנחש, אלא רק מעוניין שלא יזק ממנו - ר"י מחייב, ור"ש פוטר.⁸

אף כאן יסוד המחלוקת הוא כפי שאמרנו. ר"י מסתכל על המעשה בפועל, ואכן בפועל יש כאן מלאכת שבת: ואילו ר"ש מסתכל על פנימיות הדברים, וכיון שמבחינת עושה המלאכה, אין כאן רצון לעצם עשיית המלאכה, אלא הוא מעוניין בדבר צרדי, ובהחלט היה מוכן לקבל את אותו רווח צרדי אף ללא עשיית אותה המלאכה (הריגת הנחש אף ללא צידתו, וישוה הדעת אף ללא קריעת הכנף) ממילא אוליין בתר כוונתו - ופטור.

אותרו עיקרון מצוי גם במחלוקת לגבי כיעור חמץ: ר"י יהודה אומר אין כיעור חמץ אלא שריפה, והכמים אומרים אף מפורר חורח לרוח⁹. גם כאן המחלוקת בהשקפה שבין שני החנאים נותנת את אותותיה במחלוקת בהלכה. שכן ר"י דואג לביטול החמץ בפועל, מבחינה מציאותית ("כמות הדבר") בעוד הכמים מסתפקים בביטול רעיוני - "איכות הדבר" - והוא משיגיגים על ידי זרייה לרוח או הטלה לים. ועיין כש"ת צפנת פענח האומר ש"הכמים הזיניו ר' שמעון"¹⁰.

מן המפורסמות היא דעתו של ר"ש בעניין מדרש הפסוקים בתורה, ובהרבה מקומות בש"ס מצינו ש"ר' שמעון דריש טעמא דקרא"¹¹. דוגמה יפה הקשורה לענייננו נובל למצוא בדברי ר' שמעון לגבי משבין אלמנה. "חננו רכנו: אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה, דברי ר' יהודה, ר' שמעון אומר: עשירה ממשכנין אותה. עניה אין ממשכנין אותה"¹².

8. ראה שבת קה. ע"ב, שם קה. ע"ב.

9. שבת נא. ע"א.

10. ש"ת צפנת פענח, סמן נ.

11. עיין גיטין מט. ע"א.

12. בבא מציעא קטו. ע"א.

ואילו ר' שמעון מתכוון בעומק המעשה, בכוונתו, וכוונתו על פי העתיד, ועל כן "כל מה שתתקנו לא תיקנו אלא לצורך עצמן".

על תופעה זו עמד ר' יוסף מרוזין בעל הצפנת-פענח (הרגנצובל) כבר לפני כ-160 שנה, בבאר את המחלוקת בין ר"י לר"ש המובאת בספרא. על הפסוק "והשכתי היה רעה רעה מן הארץ"³ דורשים חז"ל בתורת כהנים:

"ר' יהודה אומר: מעבירין מן העולם. ר' שמעון אומר: משיבין שלא יזיקו. אמר ר' שמעון: אומתי הוא שבחן של מקום: בזמן שאין מוזיקים או בזמן שיש מוזיקים ואין מוזיקים אמר: בזמן שיש מוזיקים ואין מוזיקים".

ומסביר בעל הצפנת פענח בספרו על התורה: "הנה בתורת כהנים מביא שם פלוגתא דר' יהודה ור"ש אם ההשכחה היא כמות הדברים... אבל ר"ש סבירא ליה דהשכחה הוי גם איכות הדבר"⁵. כלומר: ר' יהודה בוחן את הדברים כפי שהם במציאות המוחשית, ומשום כך הוא סובר, שאם הקב"ה מבטוח וישיבתי חיה רעה מן הארץ, הרי שהבטחה זו תתממש באופן הפיזי ביותר והמציאותי ביותר - לא תהיינה עוד חיות רעות בארץ והן ייעלמו. ואילו ר"ש בוחן את הדברים גם במונבם הרעיוני והפחות פשטני, הוא אינו מסתפק בפשוטו של פסוק אלא "דריש טעמה דקרא"⁶; ולדידו ניתן לומר שהחיות הרעות ימשיכו להתקיים, אלא שאופיין הרע ישתנה לטובה. שכן אין חובה להסתכל על "כמות" הדברים ועל הופעתם המציאותית, אלא יש להסתכל על "איכות הדברים", על עומקם ועניינם.

גישות עקרונות אלו באות לידי ביטוי במחלוקת נוספת שבין שני החנאים. ידועה המחלוקת בעניין "דבר שאינו מתכוין". ר"ש סובר שמוחר לאדם לגרור מטת, כסא וספסל, ובלבל שלא יתכוין לעשות חריץ, ואילו ר' יהודה אוסר.⁷

על פי האמור. לעיל מחלוקתם מבוארת כדכעני: שכן ר"י מסתכל על הדברים "כפועל", וכפועל אכן חורץ האדם חריץ באדמה, ויש בזה משום חורש, בעוד שר"ש מסתכל על פנימיות הדברים, הוא חולץ אחר "איכות הדבר", והיינו

3. ויקרא כו. י.

4. תורת כהנים, פרשה א, פרק ב.

5. ר' יוסף מרוזין, צפנת פענח על התורה, ויקרא כו.

6. בבא מציעא קטו. ע"א.

7. שבת כב. ע"א.

כעת נוכל לחזור למחלוקת של ר"י ורשב"י ביחס למעשייהם של הרומאים. ר"י הסתכל על המציאות בפועל של מעשי הרומאים. ואכן באופן מציאותי מעשייהם עוורים לנו ומעלים לנו את רמת-החיים. כעת יש גשרים, שווקים מרדצאות וכו', ולכן יש לשבתם. אך רשב"י מתעלם מההווה והוא מסתכל על איכות המעשים, על כוונתם הפנימית. וככוונתם של הרומאים, אנו מוצאים אך ורק כוונה לאורך עצמם, גשרים - ליטול מהם מכס וכו', ואין כוונתם לישראל כלל.

ואכן בהמשך הסוגיה מביאה הגמרא חילופי דברים בין הקב"ה לבין הרומאים ברומה למחלוקת של ר' יהודה ור' שמעון: "דרש ר' הנינא בר פפא ואיתימא ר' שמלאי, לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר: כל מי שעסק בה לבוא וישול שכרו. מיד מתקציים ובאין עובדי כוכבים בערבוביה... אומר להם הקב"ה אל תכנסו לפני בערבוביה אלא תכנס כל אומה ואומה וסופריה... מיד נכנסת לפניו מלכות רומי תחילה... אמר להם הקב"ה, במאי עסקתם? אומרים לפניו: רבש"ע הרבה שווקים תקנו, הרבה מרדצאות עשינו הרבה כסף וזהב עשינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל שישבו ויתעסקו בתורה".

"אמר להם הקב"ה: שוטים שבטולם כל מה שעשייהם לצורך עצמכם עשייהם. תקנתם שווקים להחשיב בהם זונות. מרדצאות - לערץ בהם עצמכם כסף וזהב שלי הוא... מיד יצאו כפחזי נפש"¹⁶.

וכי שוטים הם בני-רומא, עד שמעיהם הם לטעון שכל הטורה שטרחו לא היה אלא בשביל ישראל והרי ברור הוא, שלא לשם כך תיקנו את כל מה שתיקנו: אלא גם בוידות שבין הקב"ה לרומאים, טוענים האחרונים שיש להסתכל על הגילוי בפועל של מעשייהם. ואכן בפועל מעשייהם אלו גרמו לרווחתו של עם-ישראל. הם אכן יודעים שכל מה שעשו לא עשו אלא לצורך עצמם, אך הם טוענים לזכותם, שאין הקב"ה צריך להסתכל על הכוונה הפנימית של מעשייהם, אלא על המציאות בשטח.

אך שם מגלה לנו הקב"ה, שיש להסתכל על עומק הדברים ועל כוונתו של העושה בזמן עשייתו את המעשה, וכך פסק לנו "הלכה".

ועל פי הכלל שקבענו, תבאר לנו באופן נפלא גמרא תמוהה מאוד. הגמרא מספרת שרשב"י אמר לבנו ר' אלעזר שילך אצל ר' יוחנן בן עסמי ואצל ר'

16. שבת לג. ע"ב.

לכאורה אפליהו אך ידוע שר' שמעון דרש טעמא דקרא, והוא מסתכל על "איכות הדברים" ומסביר "שעניה אין ממשכין אותה שאתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה שם רע בשכונתיה [ע"י שבא הממשכן לבית האלמנה בכל ערב ובוקר להחזיר המשכון ולקחתו שוב]. אולם ר' יהודה מקיים הדברים כפשוטם וככתבם.

את ניגודי ההשקפות בין ר"י לר"ש אנו פוגשים באופן בולט מאוד לא רק בענייני הלכה, אלא גם בחיי היום-יום. הגמרא מספרת על בעל שהדייר את אשתו מכל הנאה שהיא, שלא תיהנה ממנו, עד שתלך ותטעים מתבשילה לר' יהודה ולר' שמעון. ומספרת הגמ' שר"י אכן טעם מן התבשיל, ואילו ר"ש סירב לה.¹³

ר' יהודה טעם מהתבשיל, שכן דן קל חומר בעצמו: "ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה, שמי שונכת בקדרשה ימחה על המים המאורים בספק [שכן בהשקאת מי-סוטה היו כותבים את פרשת סוטה, ואח"כ מוחקים ע"י המים את הפרשה כולה, כולל שם ה' שבה] ואני על אחת כמה וכמה". אולם ר"ש לא טעם, אמר "מותו כל בני אלמנה [רש"י: כלומר, ימות הכעל ותהא היא אלמנה, ואח"כ ימותו בניו] ואל יזו שמעון ממקומו. כי היכי דלא לתרגלי למינרה" [רש"י: שלא יהיו קלים בנדרים].

רואים כאן באופן נפלא את גישתם לחיים. ר"י הסתכל על כמות כל הדברים בפועל, הוא עושה שלום בין הכעל לאשתו וטועם מן התבשיל; אך ר"ש הסתכל על השוואת האורך, על "איכות" הדברים, אף אם לא ישכון שלום בין שני בני הזוג.

ר' שמעון בוחן את פנימיות הדברים גם במבט לאחור להיסטוריה הקדומה. במפגש שבין עשו ליעקב מסופר "וירץ עשו לקראתו ויחבקוהו ויפול על צוארו וישקוה"¹⁴ - ר' שמעון סבור שאין לפרש את הנשיקה הזו כפשוטה, כנשיקה של חיבה, ואין להתירחט לה כנשיקה רגילה. שכן הלכה היא שעשו שונא ליעקב, ומן הסתם החכוך לנשבו אלא שנכמדו עליו רחמיו של עשו באותה שעה, והוא נשקו בכל לכו¹⁵. שוב ר' שמעון אינו מתכוון בפשוטן של דברים, אלא מרחיק לראות לעבר הכוונות, לפנימיות.

13. נדרים סו. ע"א.

14. בראשית לג. ד.

15. בראשית רבה עת. ט.

יהודה בן גרים (אותו ר' יהודה בן גרים שפגשנו לעיל במסכת שבת) לקבל מהם ברכה מפני שהם אנשים גדולים, להלן מובאת הברכה שהם ברכו אותו בתרגום מארמית:

אמרו לו, יהי רצון שתזרע ולא תקצור, תכניס ולא תוציא, תוציא ולא תכניס, יחרב ביתך ותהיה אורח, יתבלבל שולחנך ולא תראה שנה חדשה¹⁷...

ר' אלעזר בא בבהלה לאביו, וסיפר לו שלא די בזה שלא ברכו אותו, אלא שאף ציערו אותו ב"ברכותיהם". הרגיע רשב"י את בנו ופירש לו את דבריהם, באופן כזה שכל דבריהם יתפרשו כברכה.

תזרע ולא תקצור - תוליד בנים ולא ימותו.

תכניס ולא תוציא - תכניס כלותיך הביתה, ולא תוציאם מביתך, מפני שבעליהם, בניך, לא ימותו, וממילא יישארו בביתך.

תוציא ולא תכניס - בנותיך יצאו מביתך עם בעליהן, ולא יחזרו לביתך מפני שבעליהן לא ימותו.

יחרב ביתך ותהיה אורח - שהעולם הזה יהיה לגביך כבית אירוח בלבד, ואילו בעולם הבא תהיה תושב קבע.

יתבלבל שולחנך - מרוב בנים ובנות.

ולא תראה שנה חדשה - אשתך לא תמות ולא תצטרך לקיים שוב מצוות "נקי יהיה לביתו, ושמח את אשתו שנה אחת".

כשלומדים גמרא זו, מיד זועקת השאלה, לשם מה צריך היה רשב"י לשלוח את בנו לקבל ברכה זו ולעשות לו את "התרגיל הזה". אך לפי דברינו הכל ניחא. נראה שאביו רצה לחנך את בנו וללמדו שאין להסתכל רק על הדברים בפועל, כפי שהם מתגלים בלשונם החיצוני. רשב"י רצה להמחיש לו זאת בצורה הברורה ביותר, ולכן שלח אותו להתברך אצל שני חכמים אלו. ר' שמעון הבין שהוא יגרום לו צער על ידי ברכה שנראית בפועל כקללה, ורק כשר' אלעזר יסתכל בפנימיות הדברים ובאיכותם הוא יראה שטמונה בהם ברכה.

17. מועד קטן, ע"א - ט, ע"ב.